

**Управлінська діяльність та
психологічний клімат у
вищому навчальному закладі**

Мелітополь - 2014 рік

УДК 378.091.2:005

ББК 74.58

У 66

90-річчю університету присвячується

Рекомендовано до друку Вченю радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 12 від 28.05.2014)

Рецензенти:

Помиткін Е.О. – доктор психологічних наук, професор, завідувач відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і дорослих НАПН України.

Батраченко І.Г. – доктор психологічних наук, професор кафедри практичної та соціальної психології Житомирського державного університету імені І.Франка.

Яблонська Т.М. – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії Психології особистості ім. П.Р.Чамати Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України.

У66 Управлінська діяльність та психологічний клімат у вищому навчальному закладі: Монографія / за заг. ред. Л.П. Добровольської, І.С. Третякової. – 147 с.

ISBN 978-617-7055-66-1

У колективній монографії досліджується найважливіша проблема сьогодення – організація менеджменту в сфері вищої освіти. Як стимулювати саморозвиток і саморегуляцію особистості майбутнього педагога в процесі професійної освіти та всього педагогічного колективу університету, як бути щасливим, здоровим, працездатним, конкурентоспроможним, відповідальним, з екологічним, морально-етичним світоглядом керівникам та підлеглим? На ці та багато інших питань університетського життя знайдуть відповіді читачі: науковці, керівники вищих закладів освіти, викладачі, аспіранти, студенти магістратури та всі учасники педагогічного інноваційного менеджменту.

УДК 378.091.2:005

ББК 74.58

© Автори монографії, 2014

ВСТУП

У контексті сучасних тенденцій глобалізації та інформатизації освітнього простору особливої актуальності набувають проблеми врахування в управлінні вищої школи ринкових відносин, інновацій та інвестицій, адже впродовж останнього століття в усіх високорозвинених країнах активно розвивалася теорія менеджменту, в тому числі освітнього. Гуманістична парадигма навчання передбачає перехід від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента. Тому сьогодні пріоритетним напрямком у видах залишається стимулювання особистого саморозвитку і саморегуляції як викладача, так і студента. Це висуває нові вимоги до культури педагогічної роботи загалом та психологічної, екологічної, духовної, комунікативної культури викладача зокрема, що є показниками стану психологічного здоров'я всього колективу університету. Автори підкреслюють, що встановлення психологічного контакту здебільшого зумовлюється професійною компетентністю і комунікативною грамотністю особистості. Принципова розмаїтість підходів до менеджменту в сфері освіти, до вивчення його змісту, понятійного апарату, структури та основних закономірностей є причиною для виокремлення різноманітних характеристик, компонентів, рівнів, структурних детермінант, що діалектично взаємообумовлені та взаємопов'язані.

Людина серед усіх живих істот наділена мовою, завдяки якій може виражати свої почуття, спілкуватися, і лише людина серед інших живих істот здатна сприймати поняття добра і зла, любові та ненависті, справедливості й несправедливості, відповідальності й безвідповідальності.

Але особливості сучасних умов життя, швидкі темпи розвитку техніки, модернізація навчальних процесів, збільшення

ISBN 978-617-7055-66-1

РОЗДІЛ 2.

Вплив соціально-психологічного клімату колективу на формування професійної ідентичності майбутніх учителів

Сучасні процеси державотворення в Україні зумовлюють потребу в новому типові особистості з високим рівнем культури й духовності, яка здатна самостійно приймати рішення, робити свій вибір, адекватно реагувати на зміни обставин, конструктивно впливати на оточення. Виконання цього основного завдання у навчанні та вихованні нового покоління покладається на освітянську галузь. А тому, природно, підвищуються вимоги до рівня професіоналізму, особистісних якостей учителя, який здійснює навчально-виховний процес у школі. Однією із важливих умов професійного розвитку особистості педагога, самопізнання і самовдосконалення у професійній діяльності, професійної реалізації, творчої спрямованості та продуктивності є професійна ідентичність вчителя, розвиткові якої має приділятись значна увага ще у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Саме тому удосконалення вищої освіти України спрямовано на переорієнтацію процесу навчання і розвиток особистості студента та має на меті навчити його самостійно оволодівати новими знаннями. Сучасна молода людина об'єктивно змушена бути більш мобільною, інформованою, критично і творчо мислячою, а значить і більш мотивованою до самонавчання і саморозвитку, професійного зростання та розвитку своєї професійної ідентичності.

Отже, актуальність цієї проблеми визначається насамперед завданням реформування освіти в Україні, зокрема вищої, необхідністю підготовки високо кваліфікованих та психологічно грамотних фахівців з особистісно-орієнтованою спрямованістю в навчанні та вихованні студентів.

Проблемі соціально-психологічного клімату колективу присвячені роботи Н.П. Анікеєвої, В.І. Антонюка,

О.М. Бандурки, І.Д. Беха, В.В. Бойка, В.С. Волошиної, К.Я. Вольциса, А.І. Дзюри, Л.В. Долинської, А.І. Донцова, Л.М. Дунець, О.Л. Журавльова, О.І. Зотова, І.А. Зязюна, В.Г. Казакова, В.П. Казміренка, О.Г. Ковальова, Н.В. Кузьміної, М.В. Левченко, А.С. Макаренка, Г.А. Моченова, Р.С. Немова, Д.Ф. Ніколенко, В.В. Новікова, М.М. Ночевніка, М.М. Обозова, Б.Д. Паригіна, О.В. Петровського, В.О. Сатаєва, Н.В. Чепелевої, О.С. Чернишова, О.В. Шорохової, Т.С. Яценко та ін.

Соціально-психологічний клімат – це узагальнювальна характеристика всього внутрішнього оточення, яке має прояв в поведінці та міжособистісних стосунках між основними суб'єктами навчального процесу [2, с.25].

У психолого-педагогічній науці поняття «соціально-психологічного клімату» визначають (розглядають) як якісний бік міжособистісних стосунків, які мають прояв у сукупності внутрішніх (психологічних) умов, що сприяють або ж перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості у групі. Паралельно використовують поняття «психологічний клімат», «морально-психологічний клімат», «психологічна атмосфера» тощо, які є синонімами.

Основним показником соціально-психологічного клімату виступає характер взаємин між студентами, викладачами та студентами, студентами та керівництвом ВНЗ, викладачами. Він має прояв на рівні згуртованості та конфліктності.

Серед позитивних ознак соціально-психологічного клімату Л.Е. Орбан-Лембрік [25], виокремлює:

- наявність позитивної перспективи для групи і кожного її члена;
- довіра і висока вимогливість членів групи один до одного;
- ділова критика;
- вільне висловлювання власної думки;
- відсутність тиску на підлеглих з боку керівників;
- достатня поінформованість членів групи про цілі та завдання організації;
- задоволеність працею й принадлежністю до групи;

- прийняття на себе відповідальності за стан справ у групі тощо.

Також науковець зазначає, що якість та продуктивність праці в колективі залежить не тільки від організації діяльності, її умов, але й від рівня групового розвитку, стану міжособистісних стосунків, характеру взаємовідносин, психологічної сумісності, згуртованості членів групи, стилю керівництва. Дуже часто саме товариська взаємодопомога, доброзичливість, взаємовиручка, переважання позитивних емоцій, простота відношень є основою досягнення високих результатів. Тому, як зазначає Л.Е. Орбан-Лембrik [25], надзвичайно важливим є морально-психологічний настрій, який складається в колективі у процесі роботи і виявляється у тих взаємовідносинах, які встановлюються на основі об'єктивних і суб'єктивних взаємозв'язків між людьми. Так чи інакше, але за умови безпосередніх контактів працівників всі зв'язки між ними набувають емоційного забарвлення, яке визначається ціннісними орієнтаціями, моральними нормами, інтересами членів організації. Емоційний настрій виступає наслідком розвитку певних психічних станів у трудовій діяльності, які виникають не стільки за умов і особливостей діяльності, але у зв'язку із встановленими відносинами [6].

В дослідженнях науковців [1, 5, 7, 8, 17, 21, 29, 37] відмічається вплив соціально-психологічного клімату на ефективність навчальної діяльності, мотивацію навчання, на формування професійної ідентичності та психічний стан учасників всього навчального процесу. Професійній ідентичності майбутнього вчителя надається неабиякого значення у плані професійної успішності та ефективності фахівця. Становлення професійної ідентичності є надзвичайно важливим компонентом не лише професійного зростання, але і особистісного зростання та розвитку.

Професійну ідентичність досліджували М.М. Абдулаєва, Н. Волянюк, Г.В. Гарбузова, О.П. Єрмолаєва, Г.В. Ложкін, А.М. Лукіянчук, С.Д. Максименко, Л.М. Мітіна, Л.Е. Орбан-Лембrik, Ю.П. Поваренков, І.Ю. Хамітова, Н.В. Чепелєва, С.В. Чорний, А.А. Шатохін, Л.Б. Шнейдер та ін. Питаннями

становлення професійної ідентичності студентів ВНЗ займалися Г.В. Гарбузова, М.В. Кліщевська, Д.О. Леонт'єв, Ю.П. Поваренков, У.С. Родигіна, В.Ф. Сафін. Проблему професійної ідентичності в педагогічному процесі досліджували В.Г. Абдурашитов, Н.В. Антонова, З.В. Єрмакова, Ж. Зайнобіддинов, В.Л. Зливков, Н.В. Кузьміна, А.М. Лукіянчук, З.О. Оруджев, Ю.П. Поваренков, В.Ф. Сафін.

Згідно з визначенням А.М. Лукіянчука [22], професійна ідентичність - це динамічна система, яка формується у процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності і впливає на ціннісно-смислову сферу та удосконалення професійної майстерності майбутнього спеціаліста.

Професійна ідентичність, на думку Л.Б. Шнейдер, – психологічна категорія, яка полягає в усвідомленні своєї принадлежності до певної професії та формується у процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності [37, с.113].

Так, Ю.П. Поваренков [27] професійну ідентичність розглядає як системне, динамічне та структурне явище, тісно пов'язане з іншими елементами професійного розвитку людини: професійним самовизначенням, професійною самооцінкою, професійною деформацією. Науковець зазначає, що професійне становлення особистості виступає основною формою розвитку та формування професійної ідентичності.

М.М. Абдулаєва [1] професійну ідентичність визначає як багатомірне утворення, яке розрізняється за ступенем складності та будови.

З.В. Єрмакова [11] подає професійну ідентичність як систему відношень, що допомагає виявленню професійних уподобань та відповідно виступає одним із основних чинників формування професійного шляху людини як суб'єкта праці. Автор також підкреслює, що перш, ніж стати повноцінним професіоналом, людина проходить багаторічний, багатоетапний, складно зумовлений процес фізичного та духовного розвитку. Перехід від одного етапу до іншого визначається не тільки

об'єктивними (вік, стаж роботи, термін навчання), але і суб'єктивними (професійна ідентичність, професійна зрілість) чинниками.

А.С. Назиров [24] трактує професійну ідентичність як рівень професійного розвитку, при якому відбувається самоототожнення особистості з обраною професією, з її соціальними та рольовими функціями, вимогами та завданнями.

Професійну ідентичність Т.Г. Стефаненко [32] сприймає як усвідомлення своєї тотожності з професійною спільнотою, її оцінкою, психологічною значущістю членства в ній, своєрідною ментальністю, відчуттям своєї професійної компетентності, самостійності та самоефективності (переживання своєї професійної цілісності та визначеності).

Професійну ідентичність Т.В. Міщенко визначає як розуміння людиною професії, усвідомлення себе у професії [23].

Професійна ідентичність, на думку О.М. Кир'янової [18] - це стійке узгодження індивідуальних ознак, умов та змісту професії, що забезпечують досягнення на відповідному етапі визначеного, суб'єктивного рівня професіоналізму, який зумовлює подальший професійний розвиток та можливість переносу сформованих навичок та вмінь у змінені умови діяльності. Досліджаючи професійну ідентичність, науковець доходить висновку, що професійна ідентичність має інтегральний характер та є універсальною основою адаптації фахівця у професійному середовищі у рамках іншої культури. Це, у свою чергу, визначає багатокомпонентність структури ідентичності. Окрім високого рівня професіоналізму, здатності до застосування вмінь та навичок в умовах нового професійного простору, О.М. Кир'янова до структури професійної ідентичності відносить комунікативні здібності, сформованість емоційно-вольової сфери, активність, рішучість, цілеспрямованість, стресостійкість, а також дотримання етичних норм професійної спільноти.

На думку М. Кулезньової, у структурі професійної ідентичності виокремлюємо три компоненти. Перший компонент – це ставлення людини до себе як до професіонала,

сприйняття себе як реального чи майбутнього професіонала. Цей компонент виявляється в оцінці людиною своїх професійних можливостей, свого професійного потенціалу, це професійна самооцінка людини.

Другий компонент - ставлення людини до тієї професії, яку вона обрала чи збирається обрати. Цей компонент виявляється у ставленні до майбутньої професії – до її змісту; це професійна задоволеність, яка полягає у віднайдені можливості задовольнити свої потреби за допомогою обраної професії.

Третій компонент – ставлення людини до цінностей, норм, ідеалів тієї професійної спільноти, у рамках якої вона буде здійснювати свою професійну діяльність. Механізмом реалізації цього компоненту професійної ідентичності виступає процес співвідношення особистих інтересів, цінностей, ідеалів, норм із інтересами, цінностями, ідеалами, нормами тієї професійної спільноти, у якій людина здійснює чи збирається здійснювати свою професійну діяльність [19].

Г.В. Гарбузова [7] виділяє такі структурні компоненти професійної ідентичності:

Когнітивний компонент:

- усвідомлення своїх професійних інтересів та здібностей;
- усвідомлення образу своєї професії та її вимог до людини;
- усвідомлення своєї відповідності вимогам майбутньої професії;
- усвідомлення перспектив професійного кар'єрного росту.

Мотиваційно-ціннісний компонент:

- потреба у здобутті професійних знань та навичок;
- мотивація до успішної навчально-професійної діяльності;
- ставлення до обраної професії як до особистісної та соціальної цінності;

Емоційно-вольовий компонент:

- позитивно забарвлене ставлення до професійної освіти та професійної кар'єри; адекватна оцінка себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності;

- наполегливість у професійній підготовці, навчальна активність та самостійність.

Діяльнісно-практичний компонент:

- сформованість професійних умінь;
- позитивне ставлення до професійної діяльності на виробничих практиках;
- орієнтація на творчість у навчально-професійній діяльності (креативність), прагнення до творчого самовираження, оригінальність, засвоєння нових технологій та способів навчально-професійної діяльності;
- прагнення до самовдосконалення (самоаналізу, самооцінки, самоосвіти, самореалізації);
- академічна успішність.

Як зазначають Л.Г. Подоляк та В.І. Юрченко, становлення особистості фахівця починається з моменту обрання професії й завершується, коли людина припиняє активну трудову діяльність [29]. Найбільш інтенсивним періодом професіоналізації дослідники вважають період навчання у вищому навчальному закладі. Окрім того, найбільш ефективний розвиток будь-якої діяльності припадає на період її формування. Становлення майбутнього професіонала починається саме під час навчання у вищому навчальному закладі, а отже, важливим завданням, актуальним для університетської освіти, є формування навчально-професійної діяльності, тобто вміння вчитися в умовах вищої школи. Навчально-професійна діяльність є провідною діяльністю в цей період. «У процесі професійного навчання трансформується структура свідомості студента, формується соціально-професійний аспект його «Я-концепції», професіоналізуються психічні процеси і стани. Крім того, навчально-професійна діяльність найбільш інтенсивно впливає на особистісне зростання та професійне становлення студентів, оскільки саме у процесі навчально-професійної діяльності виникають такі новоутворення студентського віку, як професійна ідентичність, професійна рефлексія, професійне мислення та готовність до професійної діяльності» [29, с. 79]. Розвиток професійної ідентичності, на думку дослідників,

відбувається не лише під час навчання, але й під впливом соціально-професійного оточення, під час занять студентської референтної групи. Отже, особливість юнацького віку як періоду входження майбутнього фахівця у професійну діяльність виявляється ще й у тому, що в цей період не лише розкриваються потенційні можливості особистості, удосконалюється інтелект, розвиваються професійні здібності, а також формується система ціннісних орієнтацій, нові соціальні цінності та настанови.

Вивчаючи психологічні особливості професійної ідентичності студентів, У.С. Родигіна розрізняє поняття «професійна ідентичність студента» та «професійна ідентичність фахівця». Професійна ідентичність студента визначається авторкою як результат цілеспрямованої активності суб'єкта у рамках навчально-професійної діяльності, яка характеризується значущістю для студентів професії як засобу задоволення своїх потреб [30, с. 40]; це єдність уявлень про самого себе, емоційних переживань та усвідомленої активності, пов'язаних з отриманням професії, на основі яких виникає відчуття тотожності з самим собою як майбутнім фахівцем [30, с. 41]. Система уявлень про самого себе у межах професійної ідентичності студента включає уявлення про себе як про майбутнього фахівця (приналежність до певної професійної групи), про свої професійні та навчально-професійні цілі, про свої можливості з реалізацією цих цілей.

Не залишається поза увагою науковців проблема формування професійної ідентичності у студентів – майбутніх фахівців різних спеціальностей.

На думку Н.В. Чепелевої, формування у студентів професійної ідентичності, яка є невід'ємною складовою професійної свідомості майбутніх практичних психологів, завершується на останньому етапі підготовки. Основними її показниками стають готовність до професійної діяльності за спеціальністю, прийняття професійних ролей, цінностей та норм, сформовані професійно-мотиваційні структури, відчуття

впевненості у своїх силах під час виконання професійної діяльності [33, с.40].

Дослідники [3, 4, 11, 16, 17, 20, 22, 23, 24, 26, 28, 34] виділяють три основні етапи формування у студентів професійної ідентичності. Перший етап – адаптаційний (1 курс) – це період осмислення професійної ідентичності, коли на основі входження у нове соціальне та професійне середовище зовнішня студентська ідентичність переходить у внутрішньо прийняту, усвідомлену, емоційно забарвлена характеристику. Це нестабільний етап, пов’язаний із адаптацією до нової соціальної ролі студента («Я-студент») та очікувань майбутньої професійної ідентичності.

Другий етап – стабілізуючий (2–3 курс) – це період, коли на основі усвідомлення вимог нової соціально-професійної ролі та власних здібностей, можливостей відбувається усвідомлення досягнень завдяки власним зусиллям. У цей період конструктивні схеми саморозвитку перебувають у досить стабільному стані, оскільки студент починає отримувати задоволення від сприйняття себе як суб’єкта майбутньої професійної діяльності («Я-майбутній спеціаліст»).

Третій етап – уточнювальний (4–5 курс) – період, коли на основі усвідомлення спектру ролей, засвоєних у ході професіоналізації, відбувається формування нових цілей та перспектив. Це другий нестабільний період, сенс якого зводиться до переосмислення та уточнення різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштування та період активного професійного розвитку та побудови професійної кар’єри («Я-і моя професія та кар’єра»).

Зазначимо, що ці етапи формування у студентів професійної ідентичності не існують ізольовано, вони тісно взаємопов’язані та взаємозумовлені.

Статус професійної ідентичності, на думку О.П. Єрмолаєвої [13], значною мірою залежить від цінності професії у суспільній свідомості і тієї ролі, яку вона відіграє в конкретному суспільстві. У державах із традиційно високим соціальним статусом педагога професійна ідентичність останнього виступає

провідним чинником соціального благополуччя особистості і, зрештою, усього суспільства. Вона дає відчуття стабільності навколошнього світу і впевненості у своїх силах, тобто забезпечує певний баланс із соціальним середовищем.

Останнім часом інтерес до проблеми саме професійної ідентичності вчителя помітно зростає. Але попри доволі значний обсяг теоретичних і експериментальних досліджень розвитку професійної ідентичності зазначимо, що власне проблема професійної ідентичності майбутніх учителів знходитьться на етапі вивчення. Неузгодженими залишаються погляди на структуру професійної ідентичності майбутніх спеціалістів. Потребує досліджень динаміка розвитку професійної ідентичності в процесі професійного становлення особистості студента.

Професійну ідентичність учителя Н. Жигінас [16] визначає як інтегральну характеристику особистості. Вона може бути, з одного боку, віднесена до соціальної ідентичності, оскільки не вичерpuється прийняттям відповідних професійних ролей та функцій. З іншого боку, вона не належить і до самої ідентичності, оскільки ставлення до себе як до професіонала є лише одним із показників сформованості професійної ідентичності. Інтегральність такої характеристики особистості полягає у тому, що у структурі професійної ідентичності представлені обидві форми ідентичності.

Професійну ідентичність педагога Т.С. Березіна визначає як результат усвідомлення індивідом своєї тотожності з професійною діяльністю та спільнотою, знання меж своєї професійної компетенції та впевненості в своїй ефективності, відчуття себе як професіонал [4, с.25].

Професійна ідентичність педагога виконує такі функції, як розвиток «професійного почуття», тобто емоційного прийняття себе як людини яка, займається певною справою, усвідомлення певної ментальності, впевненість у своїй професійній принадлежності, самостійності та ефективності, переживання своєї професійної цілісності та визначеності. Професійну ідентичність характеризує приєднання та накладання образу

професії (зі всіма її закономірностями) на особливості конкретної особистості [4, с.24].

Також дослідниця виділяє три основні етапи становлення професійної ідентичності студентів педагогічного ВНЗ:

1) перший вибір, коли студенти вперше знайомляться з професійною спільнотою, навіть не приміряючись до неї. При цьому у майбутніх педагогів формується ціннісне ставлення до обраної професії;

2) підтвердження чи ні першого вибору. На цьому етапі можуть суттєво змінюватися професійні уподобання та наміри студентів, що нерідко призводить до розчарування у своєму професійному виборі або навпаки, до впевненості у ньому;

3) реалізація першого вибору в діяльності. На цьому етапі відбувається перехід студентів до ототожнення себе зі своєю професійною діяльністю, входження у професійну спільноту, усвідомлення своєї професійної самостійності та ефективності [4].

Феномен професійної ідентичності вчителя основної школи, на думку М.М. Павлюк, є багатомірним і складним. А це, у свою чергу, означає, що професійна ідентичність не може мати якогось єдиного універсального критерію чи показника.

У роботах М.М. Павлюк [26] представлені критерії становлення професійної ідентичності вчителя основної школи та визначення рівня її сформованості на основі показників пізнавального, оціночно-ціннісного, конативного критерію.

Оціночно-ціннісний критерій визначає ставлення вчителя основної школи до себе як професіонала, рівень самооцінки професійних якостей, інтегральне відчуття за чи проти власного «Я», самопевненість, аутосимпатію, очікування позитивного ставлення інших, самоінтерес, самоповагу, самоприйняття, самозинувачення, саморозуміння, ставлення до діяльності.

Пізнавальний критерій виявляє знання вираженості своїх професійно важливих якостей, авторигарність, egoїстичні тенденції, агресивність, підозрілість, підпорядковуваність, залежність, доброзичливість, альтруїстичність тощо.

Конативний критерій оцінює рівень адаптації, самоприйняття, інтегральне прийняття інших, емоційний комфорт, прагнення домінувати, інтернальність, самокерівництво, рівень адаптованості до професії, стратегії поведінки у конфлікті: суперництво, уникнення, компроміс, співробітництво, пристосування.

На думку, А.С. Борисюк [6], позитивні емоційні взаємини у колективі підвищують продуктивність професійної діяльності. Дослідниця зазначає, що соціально-психологічний клімат колективу певною мірою впливає на вияв і формування професійної ідентичності фахівця.

Професійна ідентичність, на думку Л.Б. Шнейдер [38], через стосунки в професійній спільноті передбачає володіння уміннями у відповідній формі запропонувати допомогу тому, хто її потребує; уміння співпрацювати; уміння відповідним чином представити колегам результати власної діяльності, давати адекватну оцінку діяльності інших спеціалістів. Окрім того, професійна ідентичність вміщує сформованість особливого відчуття дотичності до всього, що відбувається у професійній спільноті; співпереживання іншим людям, колегам по роботі; усвідомлення себе та інших в якості єдиної спільноти – «ми».

Багато дослідників [1, 3, 5, 7, 8, 9] відзначають, що професійна ідентичність – продукт довготривалого особистісного та професійного розвитку, який має прояв на достатньо високих рівнях оволодіння професією.

О.Я. Ємельянова [10] зазначає, що професійна ідентичність фахівця формується і вдосконалюється у процесі роботи над собою. На самостійне формування професійної ідентичності впливають такі фактори:

- зростання мотивації до самопізнання;
- усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей;
- створення позитивних образів і перспектив професійного і особистісного майбутнього;
- постановка цілей для підтримки і розвитку образу Я;

- представлення індивідові максимального зворотного зв'язку в його особистісних виявах, професійній поведінці.

Розвиток професійної ідентичності вчителя, на думку Н. Жигіна [16], може відбуватися у таких напрямках: розвиток потреб та інтересів; формування домагань особистості у плані визначення того, ким та яким людина себе бачить; відбувається все більш глибоке усвідомлення себе, своїх можливостей та потреб.

Так, наприклад, Н.М. Балицька [3] вказує на актуальність дослідження становлення професійної ідентичності студентів вищого педагогічного навчального закладу: «У сучасних умовах суспільний розвиток може здійснювати тільки творчо мисляча, всебічно розвинена особистість. Тому, природно, підвищуються вимоги до особистості вчителя, його психологічного образу та професійної підготовки. Зараз, як ніколи, суспільству необхідні спеціалісти, які поєднують у собі глибоку професійну підготовку, відповідальність, прагнення до оновлення та збагачення своїх знань. Тому особливу увагу необхідно приділяти професійній підготовці майбутнього вчителя, формувати його самосвідомість та професійну самоідентичність» [3, с.241].

На думку А.М. Лукіянчука, особливу роль у взаємодії особистості і діяльності у студентському віці відіграє ідентифікація, у процесі якої розвивається важлива для майбутнього педагога якість діяльності – професійна ідентичність, що дозволить йому увійти у професійну діяльність з оптимальними вміннями до самовдосконалення, сприятиме оптимальній професійній адаптації. Зазначена здатність майбутнього вчителя, як відмічає дослідниця, повинна формуватися ще під час навчання у вищому навчальному закладі [20, с. 371].

А.М. Лукіянчук до складових компонентів структури професійної ідентичності майбутнього спеціаліста педагогічного профілю відносить три взаємозв'язані компоненти: комунікативний, що характеризує уявлення про сферу педагогічної діяльності і вміння передавати та приймати

інформацію, що безпосередньо стосується професійної діяльності майбутнього педагога; емпатійний – як особливу здатність (властивість) учителя досягнення (відбиття, проникнення, входження, відгукуваності, прийняття, співчасті, співчуття) емоційних переживань (станів) і внутрішнього світу (думок) учнів, що дозволяє досягати взаємопорозуміння, обрати відповідно до цього доцільні спільні засоби саморегуляції та взаєморегуляції у процесі міжособистісної взаємодії; емоційно-вольовий компонент, що відображає такі характеристики особистості, як її спрямованість у діяльності на себе і на інших та вираженість мотивації до успіху.

Розвиток професійної ідентичності у майбутнього вчителя – це шлях ототожнення власних індивідуальних властивостей з індивідуальними властивостями досвідченого вчителя, які викликають у студентів інтерес, захоплення, стають для нього близькими, зрозумілими і бажаними для майбутньої професійної діяльності [20, с.373].

Формування професійної ідентичності педагога, на думку Т.С. Березіної [4], складний багатомірний високотехнологічний процес, структурно-динамічна модель якого може бути описана особою на індивідуальному, особистісному та суб'єкт-діяльнісному рівнях.

Отже, проведений теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновки, що професійна ідентичність майбутніх учителів є необхідного умовою професійного розвитку, самореалізації особистості, становлення професіонала та кар'єрного росту. Формуючи професійну ідентичність майбутні учителі корегують власний стиль роботи, починають усвідомлювати свої професійні можливості, вчаться управляти розвитком власної кар'єри, підвищують свою професійну компетентність та розвивають свої творчі здібності. На формування професійної ідентичності майбутніх учителів впливає сприятливий соціально-психологічний клімат колективу.

Отже, проведений теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку, що

професійна ідентичність майбутніх учителів – це усвідомлення своєї приналежності до професії педагога, уявлення про свою відповідність певним вимогам професії (певні якості особистості, знання та вміння) та узгодження своєї особистості із професійним образом. Професійна ідентичність педагога – динамічна система, яка починає формуватись у процесі професійної підготовки (освіти) та набуває подальшого розвитку у професійній діяльності.

Подальший науковий інтерес становить дослідження особливостей взаємозв'язку професійної ідентичності студентів-майбутніх учителів з іншими професійно значущими якостями особистості.

Література

1. Абдулаева М.М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход / М.М. Абдулаева // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – № 2. – С. 86-95.
2. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе / Н.П. Аникеева. – М.: Просвещение. – 1991. – 225 с.
3. Балицкая Н.Н. Формирование самоидентичности у будущих педагогов в процессе профессиональной подготовки / Н.Н. Балицкая // ПостМетодика. Роль антропологичного фактора в освітніх технологіях ХХІ століття. – 2002. – № 7-8 (45-46). – С. 241-244.
4. Березина Т. С. Становление профессиональной идентичности педагога / Т.С. Березина // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 7. – С. 24-27.
5. Борисюк А.С. Професійна ідентичність і маргінальність фахівця / А.С. Борисюк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Вип. 13. – Ч. 2. С. 26-33.
6. Борисюк А. С. Роль професійної ідентичності у становленні фахівця / А. С. Борисюк // [Електронный ресурс]. – Режим доступа: www.library.edu-ua.net/
7. Гарбузова Г.В. Студенческое самоуправление как средство формирования профессиональной идентичности будущих специалистов: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Гарбузова Галина Владимировна. – Ярославль, 2009. – 163 с.
8. Гарбузова Г.В. Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов / Г.В. Гарбузова // Управление общественных и экономических систем: многопредметный научный журнал / Орловский государственный технический университет. – Орел: ОрелГТУ, 2007. – № 1. – С. 15-25.
9. Дружиніна І.А. Місце професійної ідентичності та ідентифікації у професійному просторі практичного психолога / І.А. Дружиніна // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2010. – Вип. 37. – С. 99-108.
10. Емельянова О. Я. Формирование профессиональной идентичности с целью адаптации работника к деятельности по специальности / О.Я. Емельянова // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управление. – 2005. – №2. – С. 153-156.
11. Ермакова З.В. Формирование профессиональной идентичности на стадии аделта как залог успешной профессионализации (на примере социальных педагогов) [Электронный ресурс] / З. В. Ермакова. – Режим доступа: www.lomonosov/2007/ermakova.doc.
12. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность (Статья первая) / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 4. – С. 51-59.
13. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е.П. Ермолаева // Психологическое обозрение. – М., 1998. – № 2. – С. 34-39.
14. Ермолаева Е.П. Психология профессионального маргинала в социально значимых видах труда (Статья вторая) /

- Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 5. – С. 69-78.
15. Ермолаева Е.П. Теневые функции должностной роли в структуре профессионального маргинализа / Е.П. Ермолаева // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 3. – С. 56-65.
 16. Жигинас Н. Этапы формирования профессиональной идентичности педагога / Н. Жигинас // Высшее образование в России. – 2007. – № 8. – С. 121-122.
 17. Карплюк С.О. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській академічній групі педагогічного ВНЗ / С.О. Карплюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – Вип. 9. – Київ. – 2006. – С. 421-429.
 18. Кирьянова Е. «Культурный шок», или Почему мы выбираем похожих сотрудников? / Е. Кирьянова // Управление персоналом. – 2000. – № 3. – С. 34-38.
 19. Кулезнева И.Н. Динамика развития профессиональной идентичности студентов среднего специального учебного заведения [Электронный ресурс] / И.Н. Кулезнева. – Режим доступа: www.yspu.yar.ru/vestnik/pedagogika/39.6/htm.
 20. Лук'янчук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А. М. Лук'янчук // Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Випуск 7. – К., 2010. – С. 370-380.
 21. Лук'янчук А.М. Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації педагогічного профілю [Електронний ресурс] / А.М. Лук'янчук. – Режим доступу: www.narodnaosvita.kiev.ua/vypysku/3/statti/2lukiyanchuk/lukiyanchuk.htm.
 22. Лук'янчук А.А. Формування професійної ідентичності у майбутніх учителів початкової школи / А.А. Лук'янчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 5. – С. 28-34.
 23. Мищенко Т. В. Становление профессиональной идентичности студентов педагогического вуза: Автореф. дис. ... кан. психол. наук: 19.00.07 «Педагогическая психология» / Мищенко Татьяна Владимировна. – Ярославль, 2005. – 23 с.
 24. Назыров А.С. Соотношение профессиональной идентичности и педагогической направленности студентов педвузов: дисс. ...канд. психол. наук: 19.00.07 / Назыров Анвар Сарваретдинович. – М., 1999. – 173 с.
 25. Орбан-Лембrik Л. Е. Психологія управління: навчальний посібник / Л. Е. Орбан-Лембrik – Івано-Франківськ: «Плай», 2001. – 695 с.
 26. Павлюк М.М. Розвиток професійної ідентичності педагога як чинник попередження дезадаптації школярів / М.М. Павлюк // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми загальні та педагогічної психології / За ред. С.Д. Максименка. Т. XI, част. 6. – К., 2009. – С. 318-327.
 27. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 160 с.
 28. Поваренков Ю.П. Формирование профессиональной идентичности (на материале деятельности учителя) / Ю.П. Поваренков // Ярославский педагогический вестник. – 1999. – № 1-2. – С. 79-85.
 29. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
 30. Родыгина У.С. Психологические особенности профессиональной идентичности студентов / У.С. Родыгина // Психологическая наука и образование. – 2007. – № 4. – С. 39-48.

31. Середницька І. Проблема формування ідентичності як механізму соціалізації особистості / І. Середницька // Наука і освіта. – 2004. – № 4-5. – С. 57-61.
32. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т.Г. Стефаненко. – М.: Аспект-Пресс, 2003. – 368 с.
33. Чепелева Н.В. Личностная подготовка практического психолога в условиях вуза / Н.В. Чепелева // Психологопедагогические основы личностно ориентированного образования в МДЦ «Артек». – Ялта.: Артек, ГИА. – 2001. – С. 33-41.
34. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики / Л.Б. Шнейдер. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 128 с.
35. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л.Б. Шнейдер // Мир психологии. – 2001. – №1. – С. 64-78.
36. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичности: структура, генезис и условия становления: автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра психол. наук: спец. 19.00.13 / Шнейдер Лидия Бернгардовна. – М., 2001. – 43 с.
37. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг / Л.Б. Шнейдер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 600 с.
38. Шнейдер Л.Б. Тренинг профессиональной идентичности: Руководство для преподавателей вузов и практикующих психологов / Л.Б. Шнейдер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 208 с.

Третякова І.С.

РОЗДІЛ 3. Відповіальність куратора як управління за створення сприятливого соціально- психологічного клімату в академічній групі

Нинішній етап розвитку суспільства вимагає від сучасного вищого педагогічного навчального закладу створення оптимальних умов для підготовки нової генерації фахівців – української еліти, яка здатна оволодіти новою освітньо-освітоглядною парадигмою державотворення, гуманного візнесіння самоцінної особистості виховання. Саме тому дуже важливо є розробка питань щодо практичної реалізації, максимального використання знань, умінь та навичок управліннями навчально-виховного процесу ВНЗ з метою створення сприятливих умов для всебічного гармонійного розвитку майбутнього фахівця, його самореалізації, самотворення та професійного самовдосконалення.

Зазначимо, що особистість фахівця формується не лише завдяки отриманню необхідних знань, формуванню умінь та навичок, а й під час міжособистісної взаємодії в системах «викладач-студент», «студент-студент», «студент-академічна група», «студент-куратор». У зв'язку з цим ми розглядаємо куратора академічної групи як управління, від якого залежить створення сприятливого соціально-психологічного клімату в студентській групі.

Велика увага з боку як зарубіжних, так і вітчизняних вчених була присвячена питанням оптимізації соціально-психологічного клімату в колективі (Ф. Олександр, Р. Бенедикт, Дж. Даллард, М. Мід, Н. Міллер, Р. Сірс, Т. Френч та ін.). Дослідженю соціально-психологічних явищ у студентській групі та особливостей її функціонування присвячені роботи Б.Г. Ананьєва, І.П. Волкова, Н.В. Кузьміної, В.Т. Лісовського, М.М. Обозова, В.І. Секуна та ін. Цікавими є дослідження відомих вітчизняних психологів (Л.М. Жалдак, П.Г. Лузан, В.А. Семіченко та ін.)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1.	
Добровольська Л.П. Управлінська діяльність в університеті та вплив психологічного клімату колективу на її ефективність	7
Розділ 2.	
Кочкурова О.В., Кочкурова К.В. Вплив соціально- психологічного клімату колективу на формування професійної ідентичності майбутніх учителів	36
Розділ 3.	
Третякова І.С. Відповідальність куратора як управління за створення сприятливого соціально-психологічного клімату в академічній групі	55
Розділ 4.	
Добровольська Л.П., Гарбарук О.Ф. Мотиви діяльності як системоутворюючий фактор стану психологічного клімату.....	75
Розділ 5.	
Федорова О.В., Добровольська Л.П., Нікітін О.Є. Вплив афективних станів особистості на формування психологічного клімату педагогічного колективу	89
Розділ 6.	
Лобода О.В., Третяков С.С. Конфлікти в студентському середовищі та шляхи їх вирішення	103
Розділ 7.	
Житнік Т.С. Психологічне здоров'я в контексті творчої самореалізації особистості	117
Розділ 8.	
Кучина К.О. Інтеграція в системі освіти наукового знання про особистість як основа взаємодії особистості з навколошньою соціальною реальністю.....	134
Висновки	
Наші автори.....	145